

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Бобро А.А.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

У статті автор актуалізує проблему професійної етики в соціальній роботі. Характеризує сутність етики соціальної роботи, структуру моральної свідомості соціального працівника, яку складають моральні знання, моральні переконання і моральна потреба; визначає етичні принципи гуманізму, доцільності дій, естетичної привабливості поведінки, врахування народних звичаїв і традицій, які відображають моральні вимоги до культури взаємовідносин соціального працівника з клієнтом; аналізує основні категорії етики соціальної роботи, такі як: етична свідомість, етичні відношення, етична дія та професійний обов'язок; визначає функції, які виконують моральні норми, регулюючи професійну поведінку соціального працівника – оціночну, регулятивну, організаційну, керівну, мотиваційну, координуючу, регламентуючу, комунікативну, відтворюючу, виховну, оптимізуючу, раціоналізуючу, стабілізуючу, превентивну, прогностичну, інформаційну, соціальну, соціалізуючу.

Ключові слова: етика, професійна етика, моральні норми, соціальний працівник.

Постановка проблеми. Професійне становлення фахівця із соціальної роботи – цілісний і безперервний процес розвитку практичної, освітньої й дослідницької діяльності особистості у соціальній сфері, орієнтований на формування професійних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, адекватних кваліфікаційним вимогам та етичному стандарту професії [3].

Професійна етика соціального працівника визначає його рольову позицію і відношення з іншими людьми, включаючи клієнта і колег. Це набір зобов'язань, які відповідають цій рольовій позиції, і положень за виконання своєї соціальної ролі [1].

Специфіка соціальної роботи в сучасних умовах вимагає від фахівця високого рівня професіоналізму, що включає в себе професійну етику та застосування етичних принципів, що виступає запорукою успішності в даній галузі. Формування професійної етики у майбутніх соціальних працівників є важливою складовою їх професійного становлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у вивчення проблеми професійної етики соціального педагога та працівника зробили такі вчені як М. Бахтін, Г. Белякова, Г. Медведєва, О. Пономаренко, С. Савкіна, К. Олійник, С. Іщук, М. Фирсов, Е. Ярьска-Смирнова та інших. Питання етики спілкування соціального педагога в процесі з взаємодії різними категоріями клієнтів присвячені дослідження А. Бойко, Н. Бондаренко, О. Брижоватої та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідники наголошують, що професійна етика, підґрунтя якої становить мовний етикет, відіграє велику роль у спілкуванні соціального педагога чи працівника з клієнтами. Під мовним етикетом розуміється сукупність мовних засобів, що регулюють поведінку спеціаліста в процесі спілкування. Але, разом з тим, на сьогоднішній день професійної етики у соціальній роботі не приділено належної уваги. Процес формування професійної етики в соціальній роботі потребує детальнішого аналізу, хоча вже є роботи, що розкривають той чи інший аспект даної проблеми, але відкритим залишається питання змісту та структури досліджуваної категорії.

Метою статті є розкрити зміст та структуру професійної етики в соціальній роботі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Етика соціальної роботи виступає складовою філософської науки про роль моральних починань у діяльності соціальних працівників і має велике значення для практики соціальної роботи. Як філософсько-соціальне знання, відіграє унікальну роль у формуванні професійно-етичного образу спеціаліста.

Етику соціальної роботи доцільно розглядати, як науку про моральні цінності вчинків та поведінки соціального працівника в галузі діяльності, а мораль, відповідно як вимоги, які пред'являються до його реальної поведінки у процесі виконання ним службових обов'язків і побудови взаємовідносин з клієнтами та їх оточенням [1].

Особистість, цінності та переконання соціального працівника визначають його професійний рівень та навички, успіх у роботі. Важливою складовою особистості соціального працівника є моральність, як внутрішня духовна якість людини.

Ж. Володченко [4] у структурі моральної свідомості соціального працівника виділяє три компоненти: моральні знання, моральні переконання і моральну потребу.

Моральні знання – це форми відображення об'єктивного світу в свідомості людини через поняття, судження, теорії тощо. Знання виступають керівництвом до дії за умови перетворення їх на переконання, що передбачає поєднання інформативної сторони із спрямованістю, є стимулом до дії. Моральні знання отримуються у процесі навчання через ознайомлення із сутністю моральності, її змістом, функціонуванням у суспільстві, системою її вимог і санкцій за відхилення від встановлених норм. Моральні знання дозволяють соціальному працівникові порівнювати власні моральні нормативи з професійними, соціально значущими та відповідно корегувати свою моральну позицію.

Моральні переконання – основна моральна установка, яка визначає мету і напрям вчинків людини, тверду впевненість у чомусь, засновану на певній ідеї та світогляді. Є вищим рівнем розвитку особистості, її свідомості, оскільки в основі переконань лежить глибока і багатостороння оцінка особистістю відомих їй моральних норм, перевірка їх соціальною практикою, життєвим і професійним досвідом.

Моральні переконання соціального працівника:

- вимагають уміння подивитися на свою працю з точки зору інтересів справи, з'ясувати співвідношення між корисним, що він робить для суспільства і клієнтів, та тим, що зобов'язаний зробити;
- визначають теоретичну і практичну підготовленість до професійної діяльності;
- є основою до свідомого ставлення до своєї поведінки та дій у практиці соціальної роботи;
- беруть участь у формуванні вольових якостей та стійких форм морального реагування на навколишню дійсність.

Моральні знання соціального працівника, які стали вже моральними переконаннями формують моральну потребу. Потреба – це стан людської особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чому-небудь і є рушійною силою їх активності.

Моральна потреба – найвищий ступінь моральної свідомості соціального працівника, характеризується наявністю моральної потреби у дотриманні вимог професійної етики. Коли дотримання вимог професійної етики стає внутрішньою потребою спеціаліста, вона, відповідно до етичних принципів, організовує всі вольові та емоційні якості, спрямовує зусилля на вирішення етично складних проблем саме з точки зору моральності. У цьому випадку дотримання вимог професійної етики стає стійкою якістю особистості, є значним фактором, що мобілізує її для організації своєї поведінки і діяльності, є справою обов'язку і совісті, честі та гідності.

Етика соціальної роботи, як і будь-яка інша наука, має свої основні категорії. До категорій етики соціальної роботи К. Олійник [3] відносить: етичну свідомість, етичні відношення, етичну дію та професійний обов'язок.

Свідомість – відношення до світу через систему знань. Завдяки свідомості людина в процесі діяльності не тільки дістає інформацію про сучасне, а й передбачає майбутнє, не лише відображає наявне, а й конструює належне. Вихідним пунктом людського ставлення до світу є перетворення його відповідно до людських потреб, що виливається у форму діяльності – створення ідеальної моделі бажаного майбутнього, визначення мети і засобів, розробка програми діяльності. Завдяки свідомості людина здатна відтворювати дійсність через мислення, піддаючи ідеальному випробуванню різноманітні моделі можливих ситуацій. Етична свідомість соціального працівника є відображенням соціального буття і діяльності, яке виникає у процесі професійних відношень. Ця свідомість є суб'єктивним відображенням моралі, оскільки об'єктивна соціальна необхідність і суспільні потреби відображаються у свідомості спеціаліста як ідеї про необхідну (відповідну) поведінку і діяльність. Особлива форма усвідомлення спеціалістом соціальної необхідності набуває специфічного морального підґрунтя: поведінка і діяльність розглядається не з точки зору їх необхідності, а з точки зору їх моральної цінності. Відношення – категорія, яка відображає один з об'єктивних моментів взаємозв'язку речей. Відношення відображає взаємозумовленість компонентів дійсності в процесі розвитку. Етичні відношення етики соціальної роботи існують

у типах та формах. Етика соціального працівника ґрунтується на загальнолюдській моралі, загальнодержавному громадянському законодавстві та загальноприйнятих етичних нормах накової роботи й спілкування.

Професійна етика в соціальній роботі вимагає від спеціаліста в даній галузі дотримання певних принципів, які відображають моральні вимоги до культури взаємовідносин. Л. Лихачов [2] виділяє такі принципи:

Принцип гуманізму. Він вимагає від соціального працівника поваги до людини, визнання гідності її особи, доброзичливого ставлення. Принцип втілюється в таких вимогах до поведінки соціального працівника, як ввічливість, тактовність, скромність, чуйність, уважність і точність.

Принцип доцільності дій. Сучасний етикет відрізняється в першу чергу своєю доцільністю. Основні його правила перебувають у тій чи іншій формі вимоги не створювати своїми діями додаткових проблем оточенню і самому собі. Тому вимагається не заучування правил, а творче їх використання відповідно до конкретних ситуацій.

Принцип естетичної привабливості поведінки (краси поведінки). Етикет нашого часу вимагає, щоб поведінка і зовнішній вигляд людини відповідали душевним якостям особистості, тому поведінка і зовнішній вигляд фахівця повинні бути естетичними, привабливими. Не можна з'являтися в установі і тим паче перед клієнтом у недбалому чи неохайному вигляді, оскільки це неестетично. Одяг може бути недорогий – це зрозуміло і буде нормально сприйнято клієнтом, але якщо він брудний, пом'ятий – це викличе негативне ставлення до соціального працівника. У розмові з клієнтом слід помірно користуватися такими засобами невербального спілкування, як міміка та пантоміміка – надмірність жестів може бути витлумачена як нещирість, награність; повна їх відсутність – як скугість чи байдужість; в той час як благородна стриманість жестів є ознакою врівноваженості і духовної сили. Мова повинна бути спокійною, плавною, зрозумілою, без вульгаризмів і неологізмів.

Принцип врахування народних звичаїв і традицій. Його важливо дотримуватися в роботі тому, що кожен народ має власну невербальну знакову систему, звичаї і традиції, багато з яких свято шануються. При всій їх схожості в основі – повага до старших, надання допомоги слабким і їх захист, вміння триматися з гідністю – прояв їх може бути різним. І соціальному працівнику, щоб випадково не потрапити в незручне становище, слід вивчати традиції і звичаї того народу, з представниками якого він працює.

К. Олійник [3] визначає, що моральні норми, які регулюють професійну поведінку у соціальній роботі виконують певні функції:

- оціночну: дають можливість оцінювати з точки зору відповідності моральним нормам і принципам поведінку, дії, цілі, завдання учасників процесу, їх прагнення, наміри, обрані засоби досягнення мети і кінцеві результати;

- регулятивну: регулюють поведінку і дії соціального працівника у різних формальних і неформальних ситуаціях, щоб вони гармонійно вписувались у діяльність всієї професійної групи й відповідали суті професії;

– організаційну: слугують покращенню організації соціальної роботи, вимагаючи від учасників процесу діяльності творчого виконання своїх обов'язків та професійного обов'язку;

– керівну: виступають як засіб соціального керівництва поведінкою і діями соціального працівника у ході процесу в інтересах справи;

– мотиваційну: спонукають до формування соціально і професійно схвальних мотивів діяльності;

– координуючу: забезпечують співробітництво всіх учасників процесу надання соціальної допомоги клієнту, яке будується на основі довір'я і взаємної допомоги;

– регламентуючу: спрямовують і обумовлюють вибір соціальними працівником чи соціальною службою цілей, методів та засобів надання допомоги клієнту;

– комунікативну: виступають як засіб комунікації між спеціалістами та їх клієнтами;

– відтворюючу: дозволяють відтворювати дії соціальних працівників і відношення соціальних працівників між собою та з клієнтами на основі моралі;

– виховну: виступають як засіб виховання та вдосконалення особистості соціального працівника, його клієнта та соціального оточення клієнта;

– оптимізуючу: сприяють підвищенню ефективності та якості соціальної роботи, підвищенню статусу професії в суспільстві, рівня його моральності;

– раціоналізуючу: полегшують соціальному працівнику вибір цілей, методів, засобів впливу, найефективнішого та прийнятливого з точки зору професійної моралі рішення;

– стабілізуючу: сприяють стабілізації усіх типів відношень, у які вступає соціальний працівник, уникненню, вирішенню й згладжуванню протиріч, що виникають у процесі соціальної роботи між її суб'єктами та об'єктами;

– превентивну: застерігають, захищають соціального працівника від вчинків та дій, що завдають шкоди клієнту та суспільству;

– прогностичну: дозволяють прогнозувати дії та поведінку окремих соціальних працівників та їх колективів, їх етичний розвиток;

– інформаційну: прилучають соціальних працівників до системи цінностей професійної соціальної роботи та професійної моралі;

– соціальну: сприяють створенню умов, сприятливих для здійснення соціальної роботи в суспільстві;

– соціалізуючу: слугують справі прилучення соціального працівника до пануючої у суспільстві системи цінностей та моралі.

Висновки. Отже, етику соціальної роботи ми розглядаємо, як науку про моральні цінності вчинків та поведінки соціального працівника в галузі діяльності. А мораль професійної етики в соціальній роботі, відповідно як норми і правила, які пред'являються до його реальної поведінки у процесі виконання ним службових обов'язків і побудови взаємовідносин з клієнтами та їх оточенням. Структуру моральної свідомості соціального працівника складають три компоненти: моральні знання, моральні переконання і моральні потреби. Для успішної діяльності соціальних працівників необхідно дотримуватись принципів гуманізму, доцільності дій, врахування народних звичаїв і традицій, естетичної привабливості поведінки, які відображають моральні вимоги до культури взаємовідносин. Регуляція професійної поведінки у соціальній роботі відбувається через моральні норми, які виконують оціночну, регулятивну, організаційну, керівну, мотиваційну, координуючу, регламентуючу, комунікативну, відтворюючу, виховну, оптимізуючу, раціоналізуючу, стабілізуючу, превентивну, прогностичну, інформаційну, соціальну, соціалізуючу функції.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку технології підвищення рівня професійної етики соціальних працівників.

Список літератури:

1. Іщук С.В. Етика соціальної роботи : курс лекцій / С.В. Іщук. – Тернопіль: ТДПУ, 2008. – 212 с.
2. Лихачев Л.С. Школа етикета: поучення на всякий случай / Л.С. Лихачев. – Екатеринбург: Сред.-Урал. кн. вид-во, 1995.
3. Олійник К.С. Професійна етика та спілкування в соціальній роботі / К.С. Олійник // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка, соціальна робота». – 2014. – Випуск 33. – С. 126–128.
4. Професійно-етична культура соціального педагога: навч.-метод. посібник для студентів вищих навч. закладів спеціальності «Соціальна педагогіка» / укл. Ж.М. Володченко. – Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2012. – 133 с.

Бобро А.А.

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

СОДЕРЖАНИЕ И СТРУКТУРА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЭТИКИ В СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ

Аннотация

В статье автор актуализирует проблему профессиональной этики в социальной работе. Характеризует сущность этики социальной работы, структуру морального сознания социального работника, которую составляют нравственные знания, моральные убеждения и нравственная потребность; определяет этические принципы гуманизма, целесообразности действий, эстетической привлекательности поведения, учета народных обычаев и традиций, которые отражают нравственные требования к культуре взаимоотношений социального работника с клиентом; анализирует основные категории этики социальной работы, такие как: нравственное сознание, этические отношения, этическое действие и профессиональный долг; определяет функции, которые выполняют нравственные нормы, регулируя профессиональное поведение социального работника – оценочную, регулятивную, организационную, руководящую, мотивационную, координирующую, регламентирующую, коммуникативную, воспроизводящую, воспитательную, оптимизирующую, рационализирующую, стабилизирующую, превентивную, прогностическую, информационную, социальную, социализирующую.

Ключевые слова: этика, профессиональная этика, нравственные нормы, социальный работник.

Bobro A.A.

Nizhyn Gogol State University

THE CONTENT AND STRUCTURE OF PROFESSIONAL ETHICS IN SOCIAL WORK

Summary

The article deals with the problem of professional ethics in social work. The author characterizes the content of the social work's ethics and the structure of a social worker's moral consciousness, which consists of moral knowledge, moral convictions and moral need. The ethical principles of humanism, action feasibility, aesthetic appeal of behavior and the consideration of folk customs and traditions are defined. The last one reflects the moral requirements for the cultural interaction between the social worker and the client. The author also analyzes the main categories of social work's ethics such as: ethical consciousness, ethical attitude, ethical action and professional duty. A range of functions that fulfill moral norms regulating the professional behavior of a social worker is considered. Among them there are evaluative, regulatory, organizational, managerial, motivational, coordinating, regulating, communicative, reproductive, educational, optimizing, streamlining, stabilizing, preventive, predictive, informational, social, socializing and others.

Keywords: ethics, professional ethics, moral norms, social worker.